

УДК 821.162.1:37.013 Я.Корчак

Kinga ŁAPOT-DZIERWA
 Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie,
 Instytut Pedagogiki Przedszkolnej i Szkolnej

MYŚL PEDAGOGICZNA JANUSZA KORCZAKA

Artykuł, jest syntetyczną próbą ukazania myśli pedagogicznej wielkiego Polaka — Janusza Korczaka. Zwraca się tu uwagę, że na całe jego życie i dzieło należy patrzeć w sposób całościowy, splatają się w nim bowiem ze sobą i wzajemnie uzupełniają poszczególne dziedziny jego działalności: medyczna, literacka, społeczna i pedagogiczna. I w tym wymiarze należy wspomnieć, że najważniejszym czynnikiem stymulującym jego pracę, była bezgraniczna miłość do dzieci oraz wierność wartościom nadrzędnym.

Słowa kluczowe: pedagogika, wychowanie, dziecko, wartości, emocje.

Стаття є спробою показати у синтетичний спосіб педагогічні думки великого поляка — Януша Корчака. У ній акцентується на тому, що на все його життя й роботу слід дивитися цілісно, оскільки в них переплітаються й доповнюються окремі сфери діяльності: медична, літературна, громадська та педагогічна. І в такому вимірі слід зазначити, що найважливішим, стимулюючим його роботу фактором була безмежна любов до дітей і вірність основним цінностям.

Ключові слова: педагогіка, виховання, дитина, цінності, емоції.

Article is an attempt to show synthetic pedagogical thinking of the great Pole — Janusz Korczak. I note that for the rest of his life and work should be viewed as a whole, are interwoven in it for each other and complement each other's respective fields of activity: medical, literary, social and pedagogical. And in this dimension should be mentioned that the most important driver of his work, was a boundless love for children and fidelity to the values of the parent.

Key words: pedagogy, education, child, values, emotions.

Trwający Rok Janusza Korczaka jest doskonałą okazją do odkrywania na nowo postaci wybitnego Polaka.

Wydawać by się mogło, że wszyscy znamy życie i twórczość Starego Doktora. Okazuje się jednak, że wiedza o nim najczęściej ograniczona jest, w dużej mierze, do spojrzenia przez pryzmat holokaustu i tragicznej śmierci wielkiego przyjaciela dzieci.

Na całe życie i dzieło Janusza Korczaka należy patrzeć w sposób całościowy, splatają się w nim bowiem ze sobą i wzajemnie uzupełniają poszczególne dziedziny jego działalności: medyczna, literacka, społeczna i pedagogiczna. I w tym wymiarze należy wspomnieć, że najważniejszym czynnikiem stymulującym jego pracę, była bezgraniczna miłość do dzieci.

Janusz Korczak — lekarz

Ukończył Wydział Lekarski Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego w 1905 roku po pięcioletnich studiach i złożeniu obowiązującego egzaminu. Jego kariera medyczna przebiegała w sposób dość płynny. Po zdobyciu dyplomu, został powołany do służby wojskowej i jako lekarz brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej. Po powrocie do kraju, zaczął praktykować głównie w szpitalach dziecięcych. I to doświadczenie, zetknięcie się z cierpieniem i chorobami najmłodszych, prawdopodobnie przyczyniło się do wyboru

przyszłej drogi życia. Stale podnosił swoje kwalifikacje, doskonalił medyczne wykształcenie, między innymi: w trakcie pobytu w Berlinie (1907), praktykując w klinikach pediatrycznych oraz coraz częściej w zakładach wychowawczych.

W latach 1914–1917 został wysłany na front ukraiński, z którego oddelegowano go do pracy medycznej w przytułkach dla dzieci ukraińskich pod Kijowem. Pracował również w samym Kijowie, w domu wychowawczym dla polskich chłopców.

Po powrocie do kraju, coraz mniej poświęcał się pracy lekarza, aczkolwiek jego doświadczenie w tej dziedzinie, było mu przydatne do końca życia.

Janusz Korczak — pisarz

Ten obszar działalności Starego Doktora bywa utożsamiany z pisaniem dla dzieci. Jednak zanim pojawiły się najbardziej znane tytuły, Janusz Korczak publikował: artykuły, recenzje, eseje i felietony. Wszystkie traktujące o dziecku.

Początki jego działalności publicystycznej datuje się na rok 1898, kiedy wziął udział w konkursie na sztukę teatralną ogłoszonym przez «Kurier Warszawski» i Ignacego Jana Paderewskiego. Praca konkursowa nosiła tytuł «Którędy?» Autor po raz pierwszy podpisał się wówczas swoim pseudonimem.

Kolejne publikacje ukazują się w tygodniku satyrycznym «Kolce», tygodniku «Czytelnia dla

wszystkich», czasopiśmie «Głos» oraz «Przeglądzie Społecznym».

Światowy rozgłos przyniosła Korczakowi powieść pod tytułem «Dzieci Salonu», która ukazała się w wersji książkowej w roku 1906, po wcześniejszych publikacjach w odcinakach na łamach «Głosu».

Jak już wspomniałam, oddzielne miejsce w jego twórczości zajmują książki dla dzieci: «Król Maciuś I» (1922), «Król Maciuś I na wyspie bezludnej» (1923), «Bankructwo małego Dżeka» (1924) i «Kajtuś Czarodziej» (1934).

Wszystkie wymienione utwory opowiadają o dzieciach, ale czy są przeznaczone dla dzieci? Spróbujmy poszukać odpowiedzi na to trudne pytanie. W każdej książce pojawia się mały chłopiec, dziecięcy bohater. Odnajdziemy w nich portrety dzieci: króla, wygnańca, maga, błazna, a nawet socjalistę. Piszę o nich, w swoim artykule pt. «Niespokojni chłopcy Korczaka», Małgorzata Chrobak [2]. Autorka szczegółowo opisuje postaci korczakowskich bohaterów. W tej samej publikacji odnajdujemy również liczne porównania do innych dziecięcych bohaterów: Piotrusia Pana, Małego Księcia czy Pinokia [1].

Miał także znaczący wkład w edycje «Małego Przeglądu» — pierwszego czasopisma prowadzonego przez dzieci.

Po roku 1930. działalność pisarska Korczaka znacznie osłabła. W tym miejscu należy jednak wspomnieć o bardzo cennym, wrażliwym i głębokim tekście, jakim był, pisany w okresie okupacji w warszawskim getcie «Pamiętnik». Odnajdziemy w nim zaskakujące rozważania na temat dyskryminacji, eutanazji czy samobójczej śmierci. To istotne zagadnienia, nad którymi toczą się rozważania w XXI wieku.

Janusz Korczak — społecznik

Swoją działalność społeczną rozpoczął już jako lekarz. Potem jego działalność rozszerzyła się na pracę wychowawczą i nauczycielską. Pracował, między innymi, na tajnej pensji Stefanii Sempołowskiej, w bezpłatnej czytelnicy dla biednych dzieci. Kolejno pojawiały się w jego życiu różne organizacje społeczne działające na rzecz dzieci. Były to między innymi: Towarzystwo Kolonii Letnich, Warszawskie Towarzystwo Higieniczne, Towarzystwo Pomocy dla Sierot. Pracował również w Domu Sierot dla dzieci żydowskich i w sierocińcu Nasz Dom, przeznaczonym dla polskich dzieci z robotniczych rodzin. To tylko nieliczne miejsca i organizacje, w których Korczak realizował się jako społecznik. Można powiedzieć, że należał do pokolenia, które zaangażowanie społeczne uważało za **najwyższy cel**, a cel ten można było osiągnąć pod warunkiem zachowania poszanowania ludzkiej godności i solidarności ze skrzywdzonymi [5].

Praca społeczna krystalizowała Janusza Korczaka jako pedagoga i wychowawcę.

Janusz Korczak — pedagog

U podstaw Pedagogiki Korczaka leży nie tylko jego praca społeczna i całe doświadczenie z nią związane, ale przede wszystkim jego zainteresowanie nurtem i teoriami progresywizmu pedagogicznego opracowanego przez J. J. Rousseau.

Zdaniem Rousseau, wychowanie powinno sprowadzać się do umożliwienia dziecku swobodnego wzrostu i dojrzewania oraz chronienie tego rozwoju przed zgubnymi wpływami zewnętrznymi. Dowodził, iż wyniki w nauce dziecka zależą od jego zainteresowań i potrzeb. Swoją program wychowawczy odnosił do człowieka w ogóle, wykluczając wszelkie podziały polityczne, narodowość, klasę czy zawód.

Kontynuatorem jego myśli był **Johann Heinrich Pestalozzi**. Jego poglądy odnoszące się do nauczania są związane z teoriami na temat rozwoju emocjonalnego, intelektualnego i fizycznego dziecka. Pestalozzi wiązał proces edukacji z teorią potrzeb. Udowadniał, że edukacja, tak zwana naturalna, najlepiej będzie przebiegać w środowisku, w którym dziecko czuje się bezpieczne i kochane. Bardzo istotnym elementem jego teorii pedagogicznych było wykorzystanie zmysłów do procesu uczenia się. Twierdził, że to właśnie zmysły są odpowiedzialne za poznawanie najbliższego otoczenia, że poznanie zmysłowe stanowi fundament wszelkiej wiedzy. Stawiał na rozwój spostrzegawczości i wyobraźni oraz na naukę logicznego myślenia (analiza i synteza). Cały ten proces powinien, według niego, odbywać się w przyjemnej, lekkiej i zajmującej formie, przypominającej zabawę.

Korczak studiował również koncepcje **Johna Dewey'a** (1859–1952), filozofa, pedagoga, czołowego przedstawiciela amerykańskiego progresywizmu, który twierdził, że tylko doświadczenie jest źródłem zdobywania i weryfikowania wiedzy. Stąd nadrzędnym hasłem jego pedagogiki stały się słowa: uczenie się przez działanie. W stworzonej przez niego szkole, stanowiącej przykład i wzór samowystarczального gospodarstwa domowego, akcent położony był na aktywność praktyczną i manualną. Głównym celem szkoły było pobudzanie wrodzonych zdolności dzieci, zainteresowań, wzbogacanie doświadczeń, samodzielna praca. Wiedzę zdobywało się niejako przy okazji. W szkole natomiast stawiano na rozwiązywanie problemów.

Z kolei w ideach **Ovide'a Decroly'ego** (1871–1932), belgijskiego psychiatry, psychologa i pedagoga, intrygowała go metoda ośrodków zainte-

resowań, u której podstaw leżało przekonanie, że podstawowym zadaniem szkoły jest przygotowanie wychowanków do życia w społeczeństwie: przygotowanie do życia przez życie.

U **Marii Montessori** (1870–1952), włoskiej lekarki, twórczyni systemu wychowania dzieci zw. metodą Montessori, zafascynowała go idea swobodnego rozwoju dzieci, proces wspierania ich spontaniczności i twórczości, umożliwianie dzieciom wszechstronnego rozwoju fizycznego, duchowego, kulturowego i społecznego.

Bliska była mu również pedagogika w ujęciu **Wilhelma Fröbela** (1782–1852), niemieckiego pedagoga, teoretyka i czołowego kreatora wychowania przedszkolnego o orientacji humanistycznej.

Studia nad koncepcjami pedagogicznymi wymienionych wyżej postaci, ukształtowały korczakowską wizję pedagogiki i koncepcję wychowania, w których najważniejsze były:

- emancypacja dziecka,
- wdrażanie idei demokracji i samorządu oraz teorii dialogu,
- wspomaganie wszechstronnego rozwoju dziecka i jego socjalizacja,
- prawo do zaspokajania potrzeb poznania, uznania, miłości, akceptacji i szacunku.

Całość swoich nowoczesnych, jak na tamte czasy, pomysłów, opierał przede wszystkim na praktyce. Ale wiedzę na ich temat możemy czerpać z licznych publikacji.

W latach 1918–1920 ukazała się najbardziej znana książka Starego Doktora, pt. «**Jak kochać dziecko**». Jest to zbiór tekstów, stanowiących wielką syntezę wiedzy o dziecku [6, s. 53] i wykładnię jego poglądów pedagogicznych. Pozycja składa się z trzech części. Część pierwsza «Dziecko w rodzinie», jest formą «podręcznika» do psychologii rozwojowej dla rodziców i wychowawców. Autor opisuje w niej zjawiska, procesy i zmiany w rozwoju psychofizycznym dziecka, jakie mają miejsce od momentu jego narodzin do okresu dojrzewania. Wskazuje na te, które są szczególnie istotne dla całościowego i harmonijnego rozwoju jednostki. Część druga pt. «Internat», stanowi sprawozdanie z pracy wychowawcy w internacie oraz abecadło praktyki wychowawcy. To w niej odnajdziemy najbardziej znany korczakowski cytat: *Nie ma dzieci — są ludzie; ale o innej skali pojęć, innym zasobie doświadczenia, innych popędach, innej grze uczuć. — Pamiętaj, że my ich nie znamy* [4, s. 122, 145]. W części trzeciej, pt. «Dom Sierot», znajdziemy sprawozdanie z przedsięwzięć wychowawczych i organizacyjnych dzieci w Domu Sierot [3].

Kolejną publikacją naukową był tekst pt. «**Prawo dziecka do szacunku**» z 1929 roku. Jest to zbiór

tekstów nawiązujących do ogłoszonej w 1924 roku Genewskiej Deklaracji Praw Dziecka. Deklaracja ta zawierała pięć zasad według których:

1. Dziecku powinno się dać możliwość normalnego rozwoju fizycznego i duchowego.
2. Dziecko głodne powinno być nakarmione, dziecko chore powinno być pielęgnowane, dziecko wykołejone wrócone na właściwą drogę, sierota i dziecko opuszczone — wzięte w opiekę i wspomagane.
3. Dziecko powinno przed innymi otrzymać pomoc w czasie klęski.
4. Dziecko powinno być przygotowane do zarobkowania na życie i zabezpieczone przed wszelkim wyzyskiem.
5. Dziecko winno być wychowane w wierze, że jego najlepsze cechy powinny być oddane na usługi współbraci [7, Internet nr 1].

Janusz Korczak w swojej publikacji zwracał uwagę na to, że prawa te powinny być nie tylko uznawane, ale przede wszystkim realizowane. Wśród najważniejszych wymieniał:

Prawo dziecka do szacunku. Bez względu na status społeczny i przynależność religijną, każdy ma prawo być tym, kim chce. W szczególności dotyczy to dzieci. Inni powinni akceptować dziecko, ponieważ posiada ono takie samo poczucie własnej godności, podobnie jak dorośli.

Prawo dziecka do niewiedzy. Dziecko stoi na początku swojej drogi życiowej. Przed nim znajduje się nieznany świat wiedzy. Ma prawo do wątpliwości, które powinny je stymulować do działania. W taki sposób kształtuje się postawa twórcza, tak istotna w edukacji. Zadaniem nauczyciela jest ten proces wspierać, stwarzać takie sytuacje edukacyjne, w których pojawi się możliwość zainicjowania procesu twórczego.

Prawo dziecka do niepowodzeń i łez. Małe dziecko z trudem radzi sobie z niepowodzeniami, które mogą mieć wpływ na jego zachowanie. Ważne jest, aby wspólnie z dorosłym zrozumiało, że porażka i łzy są stałymi elementami ludzkiego życia.

Prawo dziecka do upadków. Każdy człowiek w toku życia wielokrotnie popełnia błędy. Sytuacja taka dotyczy również dzieci. Zadaniem dorosłego jest uczestniczenie w procesie poszukiwania, wnikliwa obserwacja zachowań dziecka, akceptacja popełnianych błędów i pomoc w ich naprawie.

Prawo dziecka do własności. W myśl koncepcji wychowawczych, jednym z najważniejszych zadań jest kształtowanie odpowiednich zachowań prospołecznych. Wśród nich znajduje się poszanowanie własności własnej i cudzej. Uczymy zatem dzieci, że mają prawo do własności, ale powinny także respektować to prawo wobec każdego kolegi.

Prawo dziecka do tajemnicy. Cały świat opiera się na tajemnicy. Są tajemnice wielkie, ale są i te małe, niepozorne. Każda tajemnica ma jednak swoją wagę. A te dziecięce mają szczególną właściwość, są niewinne i czasami, z ufnością i szczerością, wyjawiane. Ważny jest zatem szacunek dla dziecięcej tajemnicy.

Prawo dziecka do radości, wypowiedzenia swoich myśli i uczuć. Każde dziecko funkcjonuje w systemie emocjonalnym. Ma prawo do wyrażania swoich uczuć, do dzielenia się nimi z innymi. Są to uczucia zarówno pozytywne (miłość, radość, zadowolenie), jak i negatywne (strach, złość, wstręt). Ważne jest, aby pozwolić dzieciom na wyrażanie wszystkich uczuć w różnych formach ekspresji: werbalnej, pozawerbalnej, muzycznej czy ruchowej. To pozwoli na lepsze ich zrozumienie, a w przyszłości na osiągnięcie umiejętności ich opanowania i zdolności dzielenia się uczuciami z innymi.

Prawo dziecka do dnia dzisiejszego. Dziecko z braku doświadczeń żyje teraźniejszością, chwilą bieżącą. Dziecko nie ma poczucia upływającego czasu ani przyszłości. Teraźniejszość jest dla niego najważniejsza. To w niej dziecko czuje się najlepiej.

Kolejną, ważną publikacją w dorobku Korczaka — pedagoga była książka pt. «**Prawidła życia**», która ukazała się w 1930 roku. Tym razem mamy do czynienia z pewnego rodzaju «podręcznikiem do etyki». Autor prezentuje w niej nie tylko spojrzenie na relację pomiędzy dziećmi a dorosłymi, ale także pomiędzy dziećmi w codziennych sytuacjach życiowych. Najważniejszą przesłanką wydaje się być kwestia ogólnie pojętej empatii oraz zasada zachowania wzajemnego szacunku. Stara się pokazać, jak mówić o uczuciach i wartościach, jak je rozumieć i wprowadzać w życie. Zresztą problem emocji (uczuć) stanowi kanwę, na której opiera się całe dzieło Korczaka.

Rozważania na temat emocji i wartości ponadczasowych, takich jak: miłość, przyjaźń, szczęście czy smutek, snuł również w trakcie prowadzonych przez siebie audycji radiowych, wygłoszonych w Polskim Radiu w latach 1934–1936 pt. «Gadaninki Starego Doktora». Poruszał w nich między innymi ważne problemy związane z różnymi typami osobowościowymi, zaznaczał, że każde dziecko jest inne i ma swój indywidualny charakter. Ma zatem prawo do własnego zdania, własnych nawyków, własnych przyzwyczajzeń.

Podobne problemy poruszał w powieści pt. «Moje wakacje». Najpierw była ona wygłaszana w odcinkach (13 odcinków w latach 1938–1939), a następnie ukazała się w wersji książkowej pt. «Pe-

dagogika żartobliwa». Korczak zwraca w niej uwagę, w pełnej dowcipu formie, na to, jakie jest miejsce dziecka w przestrzeni społecznej. Ponownie pojawiają się tematy dotyczące respektowania prawa dziecka do szacunku czy miłości.

We wszystkich publikacjach o charakterze pedagogicznym, Korczak nie przedstawiał gotowych rozwiązań, lecz wskazywał i uwrażliwiał na wartości, których pedagog nie może przeoczyć. Zwracał uwagę, że każdy wychowawca ma prawo do wątpliwości, bo to one prowokują do stałego poszukiwania i otwarcia się na nowości [3]. Pozostawił ważne wskazówki dla przyszłych pokoleń pedagogów i wychowawców. Dał nam, co szczególnie istotne, prawo do niepewności, uczucia niedosytu, które powoduje, że na nowo podejmujemy wysiłek poznawczy. Jest to istota pedagogicznej działalności i przesłanie Korczaka — pedagoga, aktualne także dla nas, nauczycieli XXI wieku.

Myśl pedagogiczna Janusza Korczaka — dziś

Pedagogika Korczaka często spotyka się z krytyką. Pierwszym i chyba najpoważniejszym zarzutem, jest jej rzekoma utopijność i niemożliwość realizacji we współczesnym świecie. Tymczasem, studiując jego dzieło, można stwierdzić, że coraz częściej jest ono odczytywane w kontekście prekursorskiej myśli pedagogicznej. I dobrze, ponieważ wymaga ono odczytania i odkrycia na nowo. I chociaż świat po jego śmierci bardzo się zmienił, to nadal stykamy się z zagadnieniami, o których pisał i mówił.

Dlaczego? Ponieważ prawa dzieci, sprawiedliwość społeczna, podmiotowość w procesie kształcenia i wychowania, demokratyzacja i teoria dialogu w szkole czy socjalizacja najmłodszych to problemy nadal aktualne.

Myślę, że w dzisiejszych, konsumpcyjnych czasach, podobnie jak Korczak, coraz częściej zwracamy się ku dobrom niematerialnym, wartościom, które pomogą zachować nam własną tożsamość i człowieczeństwo. Wartości te opierają się na odwiecznym dążeniu człowieka do stałego poszukiwania rzeczy nowych i oryginalnych opartych na kanonie piękna i harmonii.

Życzyłabym sobie, aby Jego koncepcje zostały odkryte i odczytane na nowo. Aby funkcjonował w naszej świadomości *nie tylko jako bohater rocznikowych obchodów, symbol, mit. Ale jako znakomity polski pisarz. Klasyk polskiej literatury dziecięcej. Twórca oryginalnego systemu wychowawczego. Autor pedagogicznych utworów, które nie straciły na aktualności i powinny cieszyć się równą popularnością, jak importowane, modne poradniki* [5, s. 6].

LITERATURA

1. Baluch A. Król Maciuś Pierwszy w towarzystwie innych bohaterów literatury dla dzieci / Baluch A. // «Konspekt». Pismo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. — Nr 3/2012 (44). — S. 53-59.
2. Chrobak M. «Niespokojni» chłopcy Korczaka / Chrobak M. // «Konspekt». Pismo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. — Nr 3/2012 (44). — S. 60–66.
3. Gąsiorek K. Janusz Korczak i jego bezgraniczna miłość do dziecka / Gąsiorek K. // «Konspekt». Pismo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. — Nr 3/2012 (44). — S. 9–13.
4. Korczak J. Dzieła. T. 7 / Korczak J. — Warszawa : Oficyna Wydawnicza Latona 1993. — 565 s.
5. Olczak-Ronikier J. Korczak. Próba biografii / Olczak-Ronikier J. — Warszawa : Wydawnictwo W.A.B., 2011. — 478 s.
6. Wołoszyn S. Korczak / Wołoszyn S. — Warszawa : Wiedza Powszechna, 1982. — 334 s.
7. [Internet nr 1] <http://www.unicef.pl/prawa-dziecka/akty-prawne>, tryb dostępu 30.X.2012.